

PAPER DETAILS

TITLE: Bir Mûcize Örneği Olarak Hz. Peygamber'in İnsanları Dönüştürme Kabiliyeti

AUTHORS: Osman Nuri DEMİR

PAGES: 47-67

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2774968>

Bir Mûcize Örneği Olarak Hazreti Peygamber'in İnsanları Dönüştürme Kabiliyeti

The Prophet's Ability to Transform People as an Example of a Miracle

Osman Nuri Demir

Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Kelam Anabilim Dalı
Assistant Professor Dr., İstanbul Medeniyet University, Faculty of Islamic Sciences, Department
of Kalām

İstanbul, Türkiye

osmannuridemir@hotmail.com

orcid.org/0000-0001-9701-6655

ror.org/05j1qpr59

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 15 Kasım/November 2022

Kabul Tarihi / Date Accepted: 18 Aralık/December 2022

Yayın Tarihi / Date Published: 31 Aralık/December 2022

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık/December

Atıf / Cite as: Demir, Osman Nuri. "Bir Mûcize Örneği Olarak Hz. Peygamber'in İnsanları Dönüştürme Kabiliyeti". ATEBE 8 (Aralık 2022), 47-67. <https://doi.org/10.51575/atebe.1205324>

İntihal / Plagiarism: Bu makale, iTenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir/This article has been scanned by iTenticate. No plagiarism detected.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur/It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Osman Nuri Demir).

Yayıncı / Published by: Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi / Social Sciences University of Ankara.

Bu makale Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisans (CC BY-NC) ile lisanslanmıştır. This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC).

Bir Mûcize Örneği Olarak Hazreti Peygamber'in İnsanları Dönüştürme Kabiliyeti

Öz

Kelâm âlimleri “mûcize” kavramını iki farklı şekilde tarif etmişlerdir. Bunlardan ilkinde mûcize “Peygamber olduğunu ileri süren kimsenin elinde, onun doğruluğunu kanıtlamak için meydana gelen hârikulâde olay” şeklinde tanımlanmıştır. İkinci tarife göre ise mûcize: “Peygamberlik iddia eden bir zâtın elinde, inkârcılara meydan okuduğu bir sırada, kendisini doğrular mâhiyette, başkalarının benzerini yapamadıkları, Allah tarafından yaratılan, olağanüstü olay”lara verilen addır. Tanımlardan da anlaşılacağı üzere “mûcize” kelimesiyle genel olarak “hissî mûcize”lere işaret edilmektedir. Zaten erken dönemden itibaren görünür olmaya başlayan İcazu'l-Kur'ân çalışmalarını dışarıda tutarsak “mûcize” teriminin kelâmî metinlerde yer almaya başladığı IV. yy. dan itibaren genelde Hz. Peygamber'in (sav) hissî mucizelerinin bulunup bulunmağı temelinde tartışmalar yaşanmıştır. Hatta Kur'ân'da yer verilen geçmiş peygamberlere ait hissî mucize örneklerinden hareketle mesele zaman zaman peygamberlerin hissî mucizelerinin birbiriyle yarışdırılması boyutuna kadar taşınmıştır. Tüm bu tartışma safahatında geçmişte ve günümüzde ihmal edilen, gözden kaçırılan ya da yeteri kadar değer verilmeyen -bizce en önemli ve bugün de gözle görülür, dost, düşman, insaf sahibi herkesin takdirle karşıladığı- mûcize örneği ise Hz. Peygamber'in topyekûn dinî ve siyasî alanda sergilediği insanları dönüştürme kabiliyetidir. Kaldı ki Hz. Peygamber'in bu türden sergilediği mûcize örnekleri geçmişte bir noktada yaşanmış ve misyonunu tamamlayarak tarihin dehlizlerinde kaybolmuş da değildir. Aksine bu dönüştürme ameliyesi nebevî prensiplerin ikâmesi ile asr-ı saâdetde ve sonrasında olduğu gibi günümüzde ve kıyamete kadar devam edecek olan zaman dilimlerinde de örnekliğini sürdürmeye ve fonksiyonunu icra etmeye devam edecektir. Hz. Peygamber'in başta Bedir Savaşı ve Hudeybiye Antlaşması olmak üzere birçok siyasî alanda yine bireysel ve toplumsal olarak içinde yaşadığı toplumun yüceltilip yükseltilmesinde olağanüstü bir başarı sağladığı yadsınamaz bir gerçektir. Elde ettiği başarıların kendisini hiçbir şekilde asıl hedefinden, tevhid merkezli yaşantısından uzaklaştırmaması, günün sonunda yine “rabbine şükreden bir kul” vasfını koruması onun şahsî kemâlinin ve vahye muhatap oluşunun en büyük göstergelerindendir. John William Draper (ö. 1882) gibi Batılı bilim insanlarına şu türden cümleleri kurduran en mühim sâik de kuşkusuz Hz. Peygamber'in sözünü ettiğimiz o eşsiz dönüştürme kabiliyetidir: “Tüm insanlar arasında, insan ırkına en fazla tesir eden kişi, Justinianus'un (ö. 565) ölümünden dört yıl sonra Mekke'de, Arabistan'da doğan kişidir. Pek çok imparatorluğun manevî ve dinî lideri olmak, insan ırkının üçte birinin günlük hayatını yönlendirmek, belki de 'Allah'ın Elçisi' unvanının gerçek olduğunun delilidir.” İşte “Bir Mûcize Örneği Olarak Hz. Peygamber'in İnsanları Dönüştürme Kabiliyeti” başlığını taşıyan bu makale, Müslüman toplumun kendi ekseninde yükselmesi ve yücelmesi adına hayatî önemi hâiz, günümüz insanının hayat felsefesine yön vermesi açısından da son derece kıymetli ve yol gösterici olan Son Elçi'nin bireyi, toplumu ve insanlığı dönüştürme kabiliyetini onun vahye muhatap kimliği ve tevhid eksenli hayatı çerçevesinde ortaya koymayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Kelâm, Tevhid, Nübüvvet, Mûcize, Hazreti Muhammed, Dönüşüm.

The Prophet's Ability to Transform People as an Example of a Miracle

Abstract

Kalâm scholars have described the concept of “miracle” in two different ways. In the first of these, the miracle is described as “the wonderful event that occurs in the hands of the person who claims to be a

prophet to prove his truth". According to the second definition, a miracle is the name given to "extraordinary events, created by Allah, in the hands of a person claiming to be a prophet, at a time when he is challenging the deniers, in a way that confirms himself, and which others cannot replicate". As it can be understood from the definitions, the word "miracle" generally is referred to "sensational miracles". In fact, since the fourth century, when the term "miracle" began to appear in kalām texts, there have been discussions on the basis of whether the prophet Muḥammad had emotional miracles. In fact, based on the examples of emotional miracles of past prophets included in the Qur'ān, the issue has sometimes been brought to the level of competing the emotional miracles of prophets with each other. The miracle example that has been neglected, overlooked or not valued enough in the past and today at the stage of all this discussion - in our opinion, the most important and visible today, appreciated by all friends, enemies, and fair-minded people - is the ability of the prophet Muḥammad to transform people in the whole religious and political sphere. Moreover, such examples of miracles exhibited by the prophet Muḥammad were experienced at some point in the past and were not lost in the passages of history by completing his mission. On the contrary, this transformation process will continue to maintain its exemplary and perform its function in the time periods that will continue today and until the apocalypse, as it was in the era of bliss and after, with the substitution of prophetic principles. It is an undeniable fact that the prophet Muḥammad had an extraordinary success in being emblazoned and elevating the society he lived in, individually and socially, in many political areas, especially in the Battle of Badr and the Hudaibiya Treaty. The fact that his achievements never distract him from his main goal, his life centered on oneness, and that he maintains the quality of a "servant who gives thanks to his God" at the end of the day, are the biggest indicators of his personal perfection and being the addressee of revelation. The most important motive that led Western scientists like John William Draper (d. 1882) to make such statements is undoubtedly that unique transforming ability of the prophet Muḥammad we mentioned: "Of all men, the person who had the most influence on the human race is the person born in Mecca, Arabia, four years after the death of Justinian. Being the spiritual and religious leader of many empires, directing the daily life of one-third of the human race, is perhaps the proof that the title of 'Messenger of God' is real." This article titled "The Prophet's Ability to Transform People as an Example of a Miracle", aims to reveal ability of the Last Messenger, who has vital importance for the rise and exaltation of the Muslim society on its own axis, and who is extremely valuable and guiding in terms of directing the philosophy of life of today's people, to transform society and humanity within the framework of his identity as the addressee of revelation and his tawḥīd-oriented life.

Keywords: Kalām, Tawḥīd, Nubuvvāt, Miracle, Prophet Muḥammad, Transformation.

Giriş

Kur'ân-ı Kerîm ısrarla Hz. Peygamber'in ahlâkî olgunluğuna, örnekliğinin ahlâk merkezli oluşuna vurgu yapmakta ve onun bu yönünü özellikle ön plana çıkarmaktadır.¹ Kur'ân'ın burada takip ettiği metodun hem ilâhî metnin ilk muhatapları hem de kıyamete kadar Kur'ân'ın mesajına kulak kabartacak olan insanlık açısından temel bir hedefinin olduğu düşünülmektedir. Bize göre

¹ Meselâ bk. *Kur'ân-ı Kerîm Meâli*, çev. Halil Altıntaş - Muzaffer Şahin (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009), el-Ahzâb 33/21; el-Kalem 68/4.

böyle bir usûlün benimsenmesindeki ana gaye onun ilk muhataplarının ve sonraki asırlarda ilâhî hitaba tâbi olanların vahyin çağrısına uyanlarda gözlemlenen müspet yöndeki değişim ve dönüşüme, dinî düşüncenin insan hayatında meydana getirmesi ön görülen inşâî başlangıçlara ve yapısal farklılaşmalara dikkatlerinin çekilmesidir. İlgili âyetlerde Peygamber'i ve onun tebliğ ettiği dinin hakikatini desteklemek üzere zikredilen ifadeler de İslâm Dininin toplumsal ve evrensel anlamda insanlık açısında açığa çıkaracağı tümel tebeddüllere işaret etmektedir.²

İnsanlık açısından gerçekleşmesi ön görülen büyük değişimin mimarı olarak Hz. Peygamber'e Kur'ân: "Sen bundan önce ne bir kitap okuyabiliyor ne de onu kendi elinle yazabiliyordun; öyle olsaydı gerçeği çürütmeye çalışanlar kuşkuya düşerlerdi."³ şeklinde hitap etmektedir. Kur'ân mezkûr hitabıyla Peygamber'in zâtını nazara alarak onun vasıtasıyla vücuda getirilecek olan dönüşümün rastgele olmadığına, belli bir amaç ve plan dâhilinde hazırlandığına vurgu yapmaktadır. Anlaşılan o ki Allah Teâlâ Elçi'nin bireysel örnekliğini, tebliğ ve temsil kabiliyetini kendisine inzal olunan vahyin tasdiki ve nübüvvetinin ispatı noktasında tetkik edilmesi gereken en önemli delillerden ve mûcizelerden biri olarak insan zihninin değerlendirmesine havale etmektedir. Nitekim İmam Mâtürîdî (ö. 333/944) yukarıda yer verilen âyetin devamında⁴ bulunan: "Hayır! O, apaçık âyetlerdir."⁵ mânasındaki sözün Peygamber'i kastetmesinin mümkün olduğunu belirtmektedir. Mâtürîdî, bu düşüncesine dayanak teşkil etmek üzere kullandığı: "Çünkü o, hayatının bidayetinden nihayetine kadar bir mûcize (âyet) idi." anlamındaki ifadeleriyle ve sonrasında yer verdiği farklı gerekçelerle Resûlullah'ın kişiliği, ahlâkî faziletleri ve toplum üzerindeki etkileriyle böyle bir tesmiyeyi hak ettiği kanaatini açıkça izhâr etmektedir.⁶ Dahası Mâtürîdî *Te'vilât*'ın ve *Kitâbü't-Tevhîd*'in farklı konular bağlamında Peygamber'i "âyet" olarak nitelemiştir. Meselâ İmam Mâtürîdî'nin şu ifadeleri onun konumuz bağlamında Peygamber'e bakışını yansıtmaları açısından oldukça mühimdir: "Şayet Allah Resûlü bir mûcize getirmiş olmasaydı doğumundan ölümüne kadar onun kendi şahsı büyük bir mûcize olurdu. Çünkü o korunmuştu, öyle ki kendisinden kesinlikle kötü ve çirkin bir hal sadır olmamıştır. Bu husus şunu gösterir: Cenâb-ı Hak, Muhammed aleyhisselâmın şahsiyetini bir mûcize ve risaletin taşıyıcısı konumunda kılmıştır."⁷ Kaldı ki bu konuda Mâtürîdî takındığı tavır ve

² Meselâ bk. "Allah'ın yardımı gelip fetih gerçekleştiğinde ve insanların akın akın Allah'ın dinine girdiğini gördüğünde..." (en-Nasr 110/1-2); "Bütün dinlerin üzerindeki yerini alsın diye resulünü doğru yol rehberi ve hak din ile gönderen O'dur. Buna tanık olarak da Allah yeter." (el-Feth 48/28)

³ el-Ankebût 29/48.

⁴ "Hayır! O (Kur'an), bilgiye mazhar kılınmış olanların sıkıntıya düşmeden anlayabilecekleri apaçık âyetlerdir. Âyetlerimizi zalimlerden başkası inkâr etmez." (el-Ankebût 29/49.)

⁵ el-Ankebût 29/49.

⁶ Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, nşr. Komisyon, İlmî Kontrol: Bekir Topaloğlu (İstanbul: Mizan Yayınevi, 2005-2011), 11/132-133.

⁷ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 5/12. Ayrıca bk. Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, 314.

benimsediği fikir itibarıyla ilk de değildir. Meselâ Mâtürîdî'den önce Câhız da (ö. 255/869) Hz. Peygamber'i âyet olarak nitelemiş ve onun filleri ve ahlâkıyla kendinden önce ve sonra eşine rastlanamayacak derecede üstün bir kişiliğe sahip olduğunu belirtmiştir.⁸ Aynı şekilde Kâdî Abdülcebbâr da (ö. 415/1025) Hz. Peygamber'in hayatına dikkat çekmekte ve "Onun bizzat kendi varlığı (bi nefs-i Muhammed) bilgi ifade etmektedir." anlamındaki sözüyle nübüvvetin ispatı açısından onun yaşadığı hayatın haber ve bilgi anlamı taşıdığına vurgu yapmaktadır.⁹ *Teşbîtü delâ'ili'n-nübüvve*'de mûcizelerin maddî ve manevî olarak ikiye ayrıldığını ifade ettikten ve maddî kısmını açıkladıktan sonra manevî mûcizeleri saymaya başlayan Kâdî, burada da ilk sırada zikrettiği Kur'ân'ın akabinde sözü Hz. Peygamber'in zâtına getirmektedir. Kâdî hem Ku'ân'ın mübelliği hem de şahsiyetinin aklî ve hissî olarak muhataplarınca tespit edilebilmesi itibarıyla Hz. Peygamber'in kendisinin de bu yönüyle bir delil teşkil ettiğine işaret eder görünmektedir.¹⁰ Kâdî, Kur'ân'ın kâfirlere meydan okumasına, bunun da etkisiyle müşriklerin saldırılarını günden güne artırmasına, maddî ve duygusal şartlar açısından içinde bulunduğu çetin duruma rağmen Peygamber'in azimli, cesur ve kendinden emin bir tavırla vazifesini ifa etmesini şu ifadelerle tavsif etmektedir: "Resûlullah, onların arasında tek başına bir adam olduğu hâlde Allah onu onlardan korudu. O, ölüm meydanında, korku çukurunda, yetimliğin ezikliği ve yalnızlığın ıssızlığı içinde onlardan kaçarak herhangi bir mahlûka sığınmadı. O, bu hâlde iken Allah onları ondan uzak tuttu. Onun nübüvvetinin âyetlerinden ve delillerinden sadece bu olsaydı, yeterdi ve artardı bile!"¹¹

Makalede Hz. Peygamber'in zâtî özelliklerine, bireysel ve toplumsal anlamda ahlâkî yetkinliklerine ve buradaki yetkinliğin muhatapta meydana getirdiği köklü değişimlere bu bağlamda onun vahyi tebliğ ederken takip ettiği genel metoda, bireylerin ve toplumun ıslah ve imarı için başvurduğu yöntemlere ve neticede elde ettiği muvaffakiyete vurgu yapılacaktır. Kuşkusuz bu bağlamda vurgu yapılacak olan mezkûr hususların işaret edeceği projeksiyon ise bize

⁸ Ebû Osmân Amr b. Bahr b. Mahbûb Câhız, *Hucecû'n-nübüvve (Resâilü'l-Câhız İçinde)*, nşr. Abdusselam Hârûn (Kâhire: Mektebetü'l-hâncî, 1384/1964), 3/280.

⁹ Kâdî Abdülcebbâr, Ebû'l-Hasen Kâdî'l-kudât Abdülcebbâr b. Ahmed b. Abdilcebbâr el-Hemedânî, *el-Muğnî fi ebvâbi't-tevhîd ve'l-âdl (İ'câzü'l-Kur'ân)*, nşr. Emin Hûlî (Kâhire: eş-Şeriketü'l-Arabiyye li't-tibâa ve'n-neşr, 1960), 16/150-151. Kâdî Abdülcebbâr aynı şekilde *Teşbîtü delâ'ili'n-nübüvve*'de de bu duruma dikkat çekerek Hz. Peygamber'in söz, fiil ve tavsiyelerinin bizzat onun peygamberliğini tasdik ve nübüvvetine delâlet ettiğine dair anlatımlara yer vermektedir. bk. Ebû'l-Hasen Kâdî'l-kudât Abdülcebbâr b. Ahmed b. Abdilcebbâr el-Hemedânî Kâdî Abdülcebbâr, *Teşbîtü delâ'ili'n-nübüvve*, nşr. Abdülkerim Osman (Beyrut: Dâru'l-Arabiyye, 1386/1966), 1/252 vd..

¹⁰ Kâdî Abdülcebbâr, *Teşbîtü delâ'ili'n-nübüvve*, 1/5-7. Ayrıca Hz. Muhammed'in insanî ve nebevî yönlerine ilişkin ayrıntı için bk. Mahmut Çınar, *İnsan ve Peygamber Olarak Hz. Muhammed* (İstanbul: Beyan Y., 2018).

¹¹ Kâdî Abdülcebbâr, *Teşbîtü delâ'ili'n-nübüvve*, 1/6. Belki bu durum mucizenin anlamları arasında yer alan "menetmek, alıkoymak" kapsamında da değerlendirilebilir. Ama öyle bile olsa Peygamber'in cesaretini, aklın gereği olarak, planlı ve tedbirli davranmasını, bu bağlamda muvaffakiyetindeki bireysel örnekliğini ve rol model oluştaki başarısını gözlemleyebiliriz.

esasinda Resûlullah'ın mucize addedilmesi gereken esas yönünün ihmal edildiğini gösterecektir. Dolayısıyla bu makalede klasik anlam ve tasnifte bir mucize okumasından ziyade bir peygamber olarak Hz. Muhammed'in beşerî, sosyal ve siyasal alanlarda inşa ettiği yeni düzenin ve gerçekleştirdiği büyük inkılabın onun nübüvvetinin en belirgin delillerinden olduğu üzerinde durulacaktır. Bu bağlamda Peygamber'in insanlık açısından aşırılıklardan uzak, örnek alınıp yaşanmaya müsait, bireyi ve toplumu iman, itaat, ahlâk ve eşitlik temelinde imar etmeye yönelik nübüvvet sürecinden kesitlere yer verilecektir. Bu açıdan makale Peygamber'in gerçekleştirdiği ve başkalarının örneklerini vücuda getirmekten âciz kaldığı insanî, ahlâkî, toplumsal ve siyasî sahalardaki büyük dönüşümleri onun bir mucizesi ve nübüvvetinin en büyük delillerinden biri olduğunu iddia etmektedir. Hemen ve tekrar belirtmek gerekir ki bu makalede "mucize" kavramıyla eşyanın tabîî düzeninde Allah'ın kudretiyle vuku bulan bir istisna, tabiat kanunlarını geçici olarak durdurma veya ihlal etme işlemi kastedilmemektedir.¹² Bunun yerine hayatın olağan akışında ortaya çıkmasıyla bu akışı hayret verici ve benzerini yerine getirme konusunda insanların takatlerinin yetmeyeceği bir şekilde tersine çeviren bizim kavramlaştırmamızla psiko-sosyal ve siyasal mucize¹³ terimlerinden referans alınacaktır.¹⁴

¹² Ebü'l-Muîn Meymûn b. Muhammed b. Muhammed b. Mu'temid en-Neseî, *Tebşiratü'l-edille*, nşr. Hüseyin Atay Şaban Ali Düzgün (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993), 2/29-30; Richard L. Purtill, "Mucizeler: Gerçekleşmişlerse Ne İfade Ederler?", çev. Halil İbrahim Bulut, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10 (2004), 51-67.

¹³ Dolayısıyla makale boyunca "mucize" kavramıyla çoğu zaman kelim literatüründeki ve sözlükteki ilk anlamın kastedilmeyeceğini ifade etmekte fayda bulunmaktadır.

¹⁴ Geleneğimizde mucizeye ilişkin olarak farklı tanım ve tasnifler yapılmıştır. Meselâ Neseî (ö. 508/1115) mucizeyi iki kısma ayırarak birincisinin mutad olan şeyin hilâfına gerçekleşen, ikincisinin ise süregelen bir şeyin acziyet eseri olarak bir noktada gerçekleşemez olması şeklinde açıklamıştır. Dolayısıyla mucizeye ilişkin olarak sadece tabiat kanunlarının (sünnetullah) inkıtaa uğratılması esasına dayanan tek bir tanım üzerinde konsensüs sağlanmış değildir. Ayrıntı için bk. Ebü'l-Muîn en-Neseî, *Tebşiratü'l-edille*, 2/31. Burada Mu'tezile âlimlerinin nübüvvetin ispatı konusunda istidlâlde bulunma konusunda sadece Kur'ân mucizesine dayandıklarını hatırlatmakta yarar vardır. Tabi ki bu durum yaygın olan kanaatin aksine Mu'tezile'nin, Peygamber'in diğer mucizelerini kabul etmediği anlamına gelmemektedir. Nitekim Kādî Abdülcebâr, Mu'tezilî önderlerin, Peygamber'in diğer mucizelerini de reddetmediklerini fakat nübüvvetin ispatı sadedinde sadece Kur'ân mucizesine istinat etmeyi daha doğru bulduklarını *el-Muğnî*'de açıkça zikretmektedir. Mu'tezile'nin benimsediği tavrın gerekçesi de makalemiz açısından önemlidir. Çünkü Kādî'nin aktarımıyla onlara göre Peygamber ve Kur'ân hakkında müşahede vasıtasıyla öğrenilen hususlar haber kanalıyla da zorunlu olarak öğrenilmekte, bir anlamda sağlaması da yapılmaktadır. Bu bağlamda tarihî bilgiler ışığında Hz. Peygamber'in hayatı ve faaliyetleri, Kur'ân'ın inzâl ve tebliği sabittir. Henüz nübüvveti ikrar etmeden de bu bilgilerin doğruluğunun tasdiki zorunludur. Dolayısıyla Peygamber'in nübüvvetinin ispatı konusunda öncelikle onun nübüvvetinin kabul edilmesinden sonra nübüvvetinin hakikatine delâlet etmek üzere gösterdiği mucizelere değil de sübûtu kesin olan zâtının icraatına ve bu meyanda en bariz delil olan Kur'ân'a bakılmalıdır. Peygamberin hayatı, icraatları ve tabi ki bunlara kaynaklık teşkil eden Kur'ân, onun nübüvvetinin sübutu hususunda evleviyetle kendilerine dayanılması gereken delillerdir. Ayrıntı için bk. Kādî Abdülcebâr, Ebü'l-Hasen

1. İman ve İtaatte Eşitlik

Adudüddin el-Îcî'nin (ö. 756/1355): “Kelâm, deliller getirilerek akidenin kendisiyle ispat ve şüphelerin izâle edildiği ilimdir.”¹⁵ şeklindeki kelâm tanımında yer alan ifadede işaret edildiği üzere Kelâm ilminin asıl amacı dinî inançların kanıtlanması ve savunulmasıdır. Nübüvvetin usûl-i selâseden biri olduğu ve dini epistemoloji açısından inancın temellendirilmesi gerektiği düşünüldüğünde burada kanıtlanabilirlik hususunda belli esaslar ön plana çıkmaktadır. İlki bireysel tecrübeye dayalı olup kişinin deneyimlemesi yoluyla elde ettiği sonuçlardır. İkincisi ise olguyu temel alan ve bizzat olgunun kendisiyle istidlâl edilerek hedefe ulaşılabilmesidir. Üçüncüsüne gelince zorunlu olarak orta yerde duran, istisnasız olarak akıl sahibi her insan tarafından idrak edilebilen ve yanlışlanması söz konusu olmayan kanıtlardır. Bir diğeri ve sonuncusu da mûcizevî hadiselerdir.¹⁶ İşte nübüvvetin ispatı ve az önce yer verilen farklı delillendirme vasıtalarının her biri açısından Hz. Muhammed'in zâtı/hayatı ve örnek şahsiyeti nübüvvetinin en güçlü delillerinden biridir.¹⁷

Mûcizeler kelâm literatüründe aklî ve hissî olmak üzere iki kısma ayrılarak değerlendirilmiştir.¹⁸ Hissî mûcizelerde meydan okumanın ardından gelme ve duyu organlarıyla algılama gibi hususlar ön plana çıkarılırken aklî mucizede ise ilki geçerli olmakla birlikte doğası gereği ikinci şartın bulunması yani duyu organlarıyla hissetme zorunluluğu aranmamıştır. Bu bağlamda Kur'ân Hz. Peygamber'in aklî mucizesi kabul edilmiştir.¹⁹ Hissî mûcizelerden farklı

Kādî'l-kudât Abdülcebbar b. Ahmed b. Abdilcebbar el-Hemedânî, *el-Muğnî fî ebvâbi't-tevhîd ve'l-'adl (İ'câzü'l-Kur'ân)*, 16/151-152; Orhan Şener Koloğlu, *Cübbâtiler'in Kelâm Sistemi* (İstanbul: İSAM Yayınları, 2011), 477-478.

¹⁵ Ebü'l-Fazl Adudüddîn Abdurrahmân b. Ahmed b. Abdilgaffâr Îcî, *Kitâbu'l-Mevâkıf*, nşr. 'Abdurrahmân 'Amîre (Beyrut: Dâru'l-Cîl, 1997), 1/31.

¹⁶ Hilmi Demir, *Delil ve İstidlâlin Mantıkî Yapısı İlk Dönem Sünnî Kelâm Örneği* (İstanbul: İSAM Yayınları, 2012), 23-24.

¹⁷ Burada belki “Peki, ama bu olguyu olağanüstülükle nasıl irtibatlandırıyoruzunuz?” şeklinde bir itiraz gelebilir. Bize göre şayet bu durum olağan ve sıradan ise o zaman her dönemde hatta her an bu türden değişim ve dönüşümlerin tekellüfsüz bir şekilde gerçekleşmesi ve anılmaya değer bir hal olmaktan, zihinlerde ve hatıralarda yer etmekten çıkarılması gerekir. Fakat bilindiği üzere insanlık tarihi ve beşer hafızası durumunun bunun tam aksine olduğuna şahitlik etmektedir.

¹⁸ İcâzü'l-Kur'ân bağlamında Kur'ân'ın mucizeliğinin hissî mûcize kavramını yaygınlaşmasından çok daha önce hatta erken dönemden itibaren ele alındığını ifade etmemiz gerekir. Dolayısıyla Kelâm literatüründe ve bilhassa Mu'tezile kelamında Kur'ân'ın mûcize oluşu ve Peygamber'in nübüvvetine delil teşkil etmesi hissi mucizelerden daha öncelikli bir konumda değerlendirilmiştir. İcâzü'l-Kur'ân eserleri ve bu bağlamda Kur'ân'ın Peygamber'in en önemli mucizesi sayılması hususunda kelam ekollerinde ittifak olup kayda değer bir itiraz da bulunmamaktadır. Dolayısıyla İcâzü'l-Kur'ân konusunda telif edilen kitaplar hem bu makalenin konusu değildir hem de makalede mezkûr kabulün aksine bir çıkarım bulunmamaktadır.

¹⁹ Adil Bebek, “Kelâm Literatürü Işığında Mûcize”, *M. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18 (2000), 147.

olarak burada hitap sadece insanın akıl ve muhakeme gücüdür. Muhtemelen bu sebebe de binaen Hz. Muhammed veda hutbesinde: “Size iki şey bırakıyorum, onlara sınırsız sarıldığınız sürece yolunuzu şaşırmayacaksınız: Allah’ın Kitabı ve Peygamberinin sünneti.”²⁰ şeklindeki ifadeleriyle hissî mucizelerden sarf-ı nazar ederek bu hususa işaret etmiştir. Hz. Âişe de (ö. 58/678) bu duruma dikkat çekerek Kur’an’a ve onun tecessüm etmiş hali olarak Peygamber’in hayatına telmihte bulunmuştur.²¹ Esasında burada vurgulamak istediğimiz husus Peygamber’in nübüvvetini ispat için ya da sonraki nesiller açısından onun nübüvvetine iman etmelerini temin açısından hissî mucizelere değil de bizzat Kur’ân’a ve kendi örnekliğine işaret etmesidir.

Nesefî’nin (ö. 508/1115) *Tebşıra*’da aktardığı üzere bir kimsenin psikolojik açıdan iman etmesi veya inkâra sapması ilk aşamada ve öncelikle muhatap olduğu kişi ya da olayı değerlendirmesinin akabinde gerçekleşmektedir. Tabi ki süreç içinde insanların bir kısmı, içinde bulundukları iman ya da inkâr durumunu farklı deliller hakkında düşünme yoluyla veya birtakım başka ve çoğunlukla da subjektif gerekçelerle değiştirebilmektedir. Ancak yine de iman yahut inkârın ortaya çıkması bakımından ilk muhatap olunan şeyin mahiyeti büyük bir önem arz etmektedir. Nesefî, İmam Mâtürîdî’den naklen onun, kötülüklerin, şahsiyetinde problem olan kimselerden sadır olduğunu bu açıdan Peygamber’in insanlar arasında en yüce dereceyi ve en faziletli değeri haiz ve her türlü aykırılıktan uzak bulunduğunu dolayısıyla bütün güzelliklerle bezendiğini anlatan ifadelerini alıntılarında ve Mâtürîdî’nin buna delil olarak zikrettiği Peygamber şairi Abdullah b. Revâhâ el-Ensârî’nin (ö. 8/629) şu sözlerini aktarmaktadır: “Şayet onda açık mucizeler olmasaydı dahi, onun hakkında ilk akla gelen şeyler (bedîhiyyât), sana haberi/nübüvvetin hakikatini bildirirdi.”²² Yine Nesefî’nin de yer verdiği Abdullah b. Selâm’ın bu husustaki aktarımı konumuz açısından oldukça önemlidir: “Hz. Peygamber Medine’ye gelip, insanlar ‘Hz. Muhammed geldi’ dediklerinde onun yanına gittim. Onun yüzüne baktığım zaman, yüzünün bir yalancınıninki olmadığını anladım. Ondan duyduğum ilk sözler şunlardı: ‘Ey insanlar! selâmı yayın, akrabaları ziyaret edin, yemek yedin, insanlar uykudayken gece namaz kılın ki cennete selâmetle giresiniz.’”²³ şeklindeydi.”²⁴

²⁰ Ebû ‘Abdullâh Mâlik b. Enes b. Mâlik el-Medenî Mâlik b. Enes, *el-Muvatta’* (Rivâyetu Ebî Muş’ab), nşr. Beşşâr ‘Avvâd Ma’rûf - Maḥmûd Ḥalîl (Beyrut: Mu’essesetu’r-Risâle, 1412), "Câmi'", 1874.

²¹ Ebû'l-Ḥasen Müslim b. el-Ḥaccâc el-Kuşeyrî en-Nisâbü'rî Muslim, *Şaḥîhu Müslim*, nşr. Muḥammed Fuâd ‘Abdulbâkî (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-‘Arabî, 1374/1955), "Salâtü'l-Müsâfirîn", 139. Kuşkusuz yukarıda metni alıntılanan hadis, dini literatürde daha çok dinin kaynakları bağlamında ele alınmıştır. Ancak ele aldığımız mevzu ile de irtibatlandırılmasında bir mahzur görünmemektedir.

²² Ebû'l-Muîn en-Nesefî, *Tebşiratü'l-edille*, 53-54.

²³ Ebû ‘İsâ Muḥammed b. ‘İsâ et-Tirmizî, *Sunenu't-Tirmizî*, nşr. Aḥmed Muḥammed Şâkir-Fu’âd ‘Abdulbâkî (Mısır: Şirketu Muştafâ'l-Bâbî'l-Ḥalebî, 1395/1975), "İsti'zân", 40.

²⁴ Ebû'l-Muîn en-Nesefî, *Tebşiratü'l-edille*, 54.

Resûlullah'ın telkin ve tavsiye ettiği hayat tarzının temel hususiyetlerinden birisi "yaşanmaya elverişli" olmasıdır. Bu gerekçeyle İbn Abbas'ın (ö. 68/687-88) "üsve-i hasene" ifadesini "yaşanmaya değer, tâbi olmaya elverişli bir hayat" şeklinde açıkladığı belirtilmektedir.²⁵ Dolayısıyla Peygamber'in insanlığa tebliğ ettiği dinin ilahî oluşuna delil teşkil eden temel parametrelerden biri esasında teklif edilen dinin yaşanabilir olmasıdır. Bu sebeple Mâtürîdî âyetteki "üsve-i hasene" kavramını Resûlullah'ın teklif ve tavsiye ettiği şeylerde müminlerle eşitlik içinde olması tarzında yorumlanmasının hakikate daha uygun görüldüğünü beyan etmektedir.²⁶

Buradaki eşitliğin iman temelinde başladığını ifade etmemiz gerekir. İman etme ve iman edilecek şeyler bakımından müminlerle Peygamber'in imanı aynı kabul edilmiştir. Nitekim Gazzâlî (ö. 505/1111) tasdik etme açısından Hz. Peygamber'in Allah'ı ve Elçi'yi doğrulayan herkesi seviyesine ya da amelî boyutuna bakmaksızın inananlardan saydığını ve onlara buna göre muamele ettiğini zikretmektedir.²⁷ Peygamber'in muvaffakiyeti aynı zamanda onun hayatının Kur'an'ın emir ve hükümlerinin tecessüm etmiş halinin muvaffakiyeti anlamına geldiğini bu bağlamda Resûlullah'ın zatında hem kendi uygulamalarının hem de bu uygulamaların ana prensiplerini barındıran Kur'an'ın hakikatının sağlaması mahiyetinde olduğunu unutmamak gerekir. Dolayısıyla Peygamber kendi zâtında bu iki mûcizevî yönü de birleştirmiş olmaktadır. Peygamber hem Kur'an ile meydan okumuş hem de onu bizzat kendi hayatında uygulamış, bir yönüyle yazılı (mushaf), sözlü (hadis) ve uygulamalı (sünnet) olarak tebliğ etmiştir.²⁸ Zaten Hz. Âişe'den nakledilen ve Peygamber'in ahlâkını Kur'an ahlâkı olarak niteleyen yukarıda işaret ettiğimiz rivayet de meselenin daha iyi kavranılmasına katkı sunmaktadır.²⁹

Ebû Hanîfe'nin (ö. 150/767) *el-Âlim ve'l-müte'allim*'de talebesine cevap olarak zikrettiği ve meleklerin, peygamberlerin ve sıradan insanların iman ve itaat edilecek şeyler hususunda müsavi olduklarını gösteren şu sözleri de konumuz açısından kayda değer bulunmaktadır: "Ben sana imanın amelden başka bir şey olduğunu söylemiştim. Buna göre bizim imanımız da onların imanı gibidir. Çünkü biz, Allah'ın birliğini, rubûbiyetini, kudretini ve ilâhî katından gelen her şeyi, meleklerin ikrar ettikleri, peygamberlerin tasdik ettikleri gibi tasdik ettik."³⁰

²⁵ Ebû't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed el-Fîrûzâbâdî, *Tenvîru'l-mikbâs*, nşr. Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1412/1992), 449.

²⁶ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'an*, 11/324.

²⁷ Hücetü'l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazzâlî, *el-İktisâd fi'l-İtikâd* (İtikadda Orta Yol), çev. Osman Demir (İstanbul: Klasik Yayınları, 2020), 24 vd..

²⁸ Gazzâlî, *el-İktisâd fi'l-İtikâd* (İtikadda Orta Yol), 170.

²⁹ Müslim, *Şahîhu Müslim*, "Salâtü'l-Müsâfirîn", 139.

³⁰ Ebû Hanîfe Nu'mân b. Sâbit b. Zûtâ b. Mâh, *el-Âlim ve'l-müte'allim* (İmâm-ı A'zam'ın Beş Eseri İçinde), nşr. Mustafa Öz (İstanbul: İFAV Yayınları, 2011), 19-20. Kuşkusuz Mâtürîdî gelenekte imanın eşitliği ilkesi iki

2. Tevhid Düşüncesinin İnşa ve İhyası

Peygamber'in tebliğ ettiği hakikatlerin tamamının kendisinden beslendiği ya da bir şekilde kendisine irca ettiği kök kavram "tevhid"dir.³¹ Dolayısıyla Hz. Muhammed'in nübüvvet iddiasını teyit eden en güçlü unsur, onun ortaya koyduğu tevhid düşüncesi ve diğer bütün dini asılların bağlandığı bu başlıca paradigmanın tutarlılığı, neticede ise dalga dalga bireyde, toplumda, siyasî ve dinî hayatta meydana getirdiği müspet değişim ve dönüşümlerdir.³² Tevhid düşüncesi esasında İslâm'ın fertler ve toplumlar arasındaki dini, sosyal ve siyasi barışı sağlaması açısından da başat bir rol oynamaktadır. Bu bağlamda meselâ: "Mümin tevhidi terk etmediği müddetçe, bütün

önemli ve temel fonksiyon icra etmiştir. Bu bağlamda imanda eşitlik ilkesi ameli şart koşan fikirlere bir tepki olduğu gibi aynı zamanda herhangi bir şahsın ya da grubun imana dayalı üstünlük ileri sürmesinin önünde ciddi bir engel teşkil etmiştir. Dolayısıyla bu noktadan sonra artık kimse ne imanı ne de ameli öne sürerek diğerleri üzerinde kutsanmış bir vasma sahip olamaz. Çünkü eşitlik, imanın mahalline herhangi bir dış müdahalenin varlığına engel oluşturur ve de inananlar arasında bireyin imanının, bir ayrıcalık, seçilmişlik ya da öncülük kriteri olmasına müsaade etmez.

³¹ Esasında sadece Hz. Peygamber'in değil bütün peygamberlerin dinlerinin özü tevhiddir ve bütün dinler tevhid prensibi üzerinde ittifak etmiştir. bk. Muhammed Abduh, *Risâletü't-Tevhîd*, nşr. Muhammed Umâre (Beyrut/Kâhire: Dâru's-Şurûk, 1414), 145 vd.. Nitekim onların hepsinin tebliğ ettikleri dinin ortak adı "İslâm" olup Hz. Muhammed de İslâm'ın son peygamberidir. Kaldı ki Charles de Brosses (1709-1777) gibi birçok fikir insanının da aktardığı üzere hakikatte tevhid düşüncesi ya da tek tanrı inancı temelden itibaren insanlığın asli inancını temsil etmiştir. Ancak daha sonra insanoğlu elde ettiği toplumsal ve sosyal statülerin veya bunların ortaya çıkardığı yeni düzenin ve korkunun sebebiyet verdiği bir dizi etkinin neticesinde birden fazla otoritenin merkeze alındığı çoklu tapınma sistemlerini hayatında hâkim kılmaya başlamıştır. Ayrıntı için bk. Mustafa Alıcı, *Evrimci Politeizm Devrimci Monoteizm* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2013), 56.

³² Burada belki Peygamber'in vefatı sonrasında vukua gelen istenmeyen hadiselerin onun vazettiği tevhid düşüncesiyle nasıl bağdaştırılacağına ilişkin birtakım istifhamlar yükselebilir. Ancak şurası muhakkak ki dünyanın en kusursuz, problemsiz ve mükemmel programını ortaya koymuş olsanız bile uygulayıcılardan kaynaklanan bazı eksik veya kusurlar meydana gelebilir. Yahut Tanrı'nın insanoğlu için gönderdiği eşsiz saadet vesile ya da reçeteleri olan kutsal metinler veya din, bozularak, tahrif edilerek veya kişisel çıkarlar için kullanılarak doğası gereği insanın elinde kargaşanın, savaş ve gözyaşının anahtarı haline getirilebilir. İnsanlık tarihi bunun örnekleriyle doludur. İşte burada sorunun kaynağı sistemin kendisi değil, uygulayıcının yetersizliği, eksik anlayışı veya kasıtlı hareketleridir. Seksen Yıl Savaşları ve Otuz Yıl Savaşları bu durumun en tipik ve kanlı örneklerindendir. Ayrıntı için bk. Yalçın Alganer - Çağlar Yılmaz, "Avrupa'da Birlik ve Bütünleşme Hareketleri", *Journal of Life Economics* 3/1 (01 Ocak 2016), 93-114. Bilindiği üzere Şehristânî'nin (ö. 548/1153) dinler, mezhepler ve felsefe tarihine dair eseri *el-Milel ve'n-nihâl* bu türden ayrılık örnekleri neticesinde vücuda gelen farklı dini, felsefi ve mezhepsel oluşumları bir araya getirmek amacıyla telif edilmiştir. bk. Ebü'l-Feth Tâciüddîn (Lisânüddîn) Muhammed b. Abdilkerîm b. Ahmed eş-Şehristânî Şehristânî, *el-Milel ve'n-nihâl*, nşr. Muhammed Seyyid Kılânî (Kâhire: Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1961). Burada bir hususa da dikkat çekmemiz gerekir ki o da Kâdî Abdülcebâr'ın özellikle telmihte bulunduğu üzere Hz. Mûsâ ve Hz. İsâ gibi peygamberler tevhid geleneğine sahip ya da bu gelenekten gelen insanlara muhatap olmuşken Hz. Muhammed bunun aksine tevhidin bulunmadığı ve pagan unsurların zirvede yer aldığı bir toplumda risâlet görevini icra etmiştir. Kâdî Abdülcebâr, *Teşbîtü delâ'ili'n-nübüvve*, 1/119 vd..

günahları işlemiş olsa da yine Allah düşmanı olmaz. Zira düşman, düşmanına kin besler, nefret duyar ve noksanlık izafe eder. Halbuki mümin büyük günahlara düşmesine rağmen Allah'ı çok sever.”³³ şeklindeki ifadeler Ebû Hanîfe açısından tevhid düşüncesinin sadece dinî hayat yönünden değil, bireysel ve sosyal huzur cihetinden de vazgeçilmez başat bir rol üstlendiğine delâlet etmektedir. Tabi ki Ebû Hanîfe gibi İslâm âlimlerinin bu türden fikirlerinin arka planında Hz. Peygamber'in: “Kim ki Allah'ı bir olarak kabul eder, Allah'tan başka tapılanları inkâr ederse, onun malı ve canı korunmuş, hesabı ise Allah'a kalmıştır.”³⁴ şeklindeki sözleri ve türevlerinin ve onun ikame ettiği tevhid düşüncesinin yer aldığını da unutmamak gerekir.

Aslû'l-usûl olarak Hz. Peygamber'in tebliğ etmiş olduğu dinin temelini teşkil eden tevhid düşüncesi aynı zamanda onun dini alanda gerçekleştirdiği değişim ve dönüşümün de ana kaynağıdır. Tevhid prensibi önünde bütün insanlık öncelikle insan olmaları hasebiyle eşitlenmiştir. Mâtürîdî insanlığı tevhid temelinde eşitleyen bu anlayışa vurgu yaparak şöyle demektedir: “Sizi bir tek candan yaratan³⁵ mealindeki semavî buyrukta, insanlardan hiçbirinin diğerine yaratılış ve nesep üstünlüğünün olmadığına dair delil vardır. Zira hepsi bir tek candan yaratılmıştır ve onlar birbirlerinin erkek kardeş ve kız kardeşleridir. Onlardan birinin diğerine üstünlüğü varsa bu, yapmış oldukları ameller ile tercih etmiş oldukları övülmüş huylar ve iyilikler sayesinde vücuda gelir. Yaratılış bakımından ise bir kısmının diğerine üstünlüğü yoktur. Tıpkı, Allah katında en değerli olanınız O'na itaatsizlikten en fazla sakınanınızdır,³⁶ anlamındaki ilahi beyandaki gibi.”³⁷

Tevhid temelinde insanlığın eşitlenmesi bu anlamda toplumda tevhidin inşası ya da bütün peygamberlerin aynı zamanda birer tevhid elçisi olduğunu düşündüğümüzde onun tevhidi ihyası Hz. Peygamber'in din, ırk ve sosyal statü ayrımı yapmaksızın Medine sözleşmesiyle insanlar arasında birlikte yaşama kültürünü tesis etmesi,³⁸ yine Müslümanlar arasında bunun da ötesine geçerek ve ilgili âyetten³⁹ de referans alarak muâhât müessesesini tesis etmesi ve bu hususlarda muvaffak olması nübüvvetinin delillerindendir. Nitekim Kādî Abdülcebâr (ö. 415/1025) *Teşbîtü delâ'ili'n-nübüvve'*de Peygamber'in tevhidi ihyasına bilhassa dikkat çekmiş ve onun Hz. İsa'dan zamansal olarak çok sonra gelmesine, ırkının, dilinin, yaşadığı coğrafyanın ondan farklı ve kendisinin de ümmî olmasına rağmen tevhid düşüncesini ihya etmesi hem nübüvvetinin hem de

³³ Ebû Hanîfe, *el-Âlim ve'l-müte'allim*, 25.

³⁴ Müslim, *Şaḥîhu Müslim*, “İman”, 1.

³⁵ el-A'râf 7/191.

³⁶ el-Hucurât 49/13.

³⁷ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 6/140.

³⁸ Ayrıntı için bk. Hüseyin Yılmaz, “Medine Sözleşmesi Bağlamında Birlikte Yaşama Kültürü”, *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 25/1 (15 Haziran 2021), 239-258.

³⁹ el-Hucurât 49/10 .

nübüvvet halkasının bir ferdi olduğunun en mühim hüccetlerindendir.⁴⁰ Hatta İsmâil Râcî Fârûkî'nin de (1921-1986) eserlerinde yer verdiği üzere İslâm Dininin gönderilmesinden önceki dönem, insanlığın başlangıcından bu yana geçen süreçte tevhid akidesinin en çok zarar gördüğü dahası neredeyse yeryüzünden silinmeye yüz tuttuğu bir devir olarak anılmaktadır. O yüzden Hz. Peygamber geçmişte tevhidin vazedilmiş olmasına atıfla tevhidin ihya edicisi fakat tamamen ortadan kalkmışçasına bir ortamda gönderilmiş olmasından referansla da tevhidin inşacısı şeklinde anılmaya layıktır. Yine Fârûkî'nin de ifade ettiği gibi dünya tarihi ve insanlık bu anlamda Hz. Peygamber'e ve İslam Dinine tevhid akidesini borçludur. Tevhid, bu yönüyle İslam'ın ve onun peygamberi Hz. Muhammed'in insanlığa sunduğu özel bir hediyedir.⁴¹

Tevhidin ihya ve inşası cahiliye toplumlarından başlayarak bir özgürlük ve hürriyet manifestosu anlamına gelmektedir. Çünkü Kur'ân insanlara resûllerin diliyle şu şekilde seslenerek onları tevhide çağırmıştır: “Ben, O'nun birliğine inanarak yüzümü, gökleri ve yeri yoktan yaratana çevirdim ve ben müşriklerden değilim.”⁴², “De ki: “Benim namazım, (her türlü) ibadetim, hayatım ve ölümüm, hepsi âlemlerin rabbi olan Allah içindir. O'nun ortağı yoktur. Bana sadece bu emrolundu ve ben (hak dine) teslim olanların ilkiyim.”⁴³ Bu kutsal çağrı insanlık için şerefli bir hürriyet anlayışının tecellisi anlamına gelmektedir. Yine bu çağrı insanı bütün dışsal kayıtlardan kurtararak özgür tabiatına uygun hareket etme telkininde bulunmaktadır. Ayrıca Kur'ân'ın getirdiği ve Elçi'nin tebliğ ettiği tevhid düşüncesi Muhammed Abduh'un da (1849-1905) dediği gibi buradaki insanı kayıtlayan ve onun sıyrılması gereken zincirlerin insanî ya da insanlar üzerinden mevhum ve zannî bir ilâhî otorite veya bizzat tanrısal bir öge olması arasında hiçbir fark yoktur ve nihaî anlamda yegâne otorite yalnızca Allah Teâlâ'dır.⁴⁴ Yine Abduh'un dediği gibi tevhidi benimseyerek Allah'a kulluğu kabul eden insanoğlu bu sayede hürriyetini kazanarak Allah'ın dışındaki her şeye kulluk etmekten kurtuldu.⁴⁵ Dolayısıyla sadece tevhid düşüncesini yeryüzünde yeniden ihya etmesi ve bu en temel paradigmanın kıyamete kadar yeryüzünde hâkim kılınacak olması Hz. Muhammed'in nübüvvetinin ve icra ettiği nebevî/mûcizevî fonksiyonun en belirgin göstergelerindendir.

3. Siyasî Teamüller ve Nebevî Temsil

Peygamberler, dinin değişmeyen unsurlarını aynen aktarmak, ceza ve mükâfatı (âhireti) hatırlatmak, aşağı arzulardan ve gayri meşru zevklerden uzak kalmayı salık vermek ve insan aklının şeriâtı/mümkînâtı belirlemesinin önündeki engelleri kaldırmak, insanı arzu ve

⁴⁰ Kādî Abdülcebbâr, *Teşbîtü delâ'ili'n-nübüvve*, 1/108.

⁴¹ İsmâil Râcî Fârûkî, *Tevhid*, çev. Dilaver Yardım - Latif Boyacı (İstanbul: İnsan Yayınları, 2006), 41 vd..

⁴² el-En'âm 6/79.

⁴³ el-En'âm 6/162-163.

⁴⁴ Abduh, *Risâletü't-Tevhîd*, 138.

⁴⁵ Abduh, *Risâletü't-Tevhîd*, 138-139.

isteklerinin esiri olmaktan kurtarıp hak yolda ilerleme çabasına destek ve yardımcı olmak için gönderilmiştir.⁴⁶ Peygamberlerin bu misyonlarının Hz. Peygamber'de en güzel örnekliklerini görmek mümkündür. Peygamber'in buradaki örnekliği sadece bireylerle ve toplumun geneliyle kurduğu ilişkilerde değil, aynı zamanda onun ailede, toplumda ve devlet mekanizmasında üstlendiği farklı rollerde de kendini göstermiştir. Nübüvvet müessesesi her alanda gerçekleştirdiği değişim ve dönüşümde köktenci de olmamıştır. Birey, toplum ve var olan kurulu düzen açısından her şeyin büsbütün ortadan kaldırılarak yenisinin ikamesini değil de psiko-sosyal ve siyasî vasatın gerçeklerini de dikkate alarak bazen ilga bazen değişim ve dönüşüm bazen de imar ve ıslah cihetine gitmiş ve nihayet bunların hiçbirisi ihtiyacı karşılamıyorsa o takdirde de inşâ ve ihdas etme yolunu tercih etmiştir.⁴⁷

Değişim ve dönüşümün boyutu ve neticede ulaştığı muvaffakiyetin seviyesi Peygamber'in de buradaki yetenek ve kabiliyetini, onun öğretisinin ilahî menşei gösterir niteliktedir. Nitekim John William Draper (ö. 1882) gibi Batılı bilim insanlarına şu türden cümleleri kurduran en mühim sâik de kuşkusuz Hz. Peygamber'in sözünü ettiğimiz o eşsiz dönüştürme kabiliyetinin açığa vurulmasıdır: "Tüm insanlar arasında, insan ırkına en fazla tesir eden kişi, Justinianus'un ölümünden dört yıl sonra Mekke'de, Arabistan'da doğan kişidir. Pek çok imparatorluğun manevî ve dinî lideri olmak, insan ırkının üçte birinin günlük hayatını yönlendirmek, belki de 'Allah'ın Elçisi' unvanının gerçek olduğunun delilidir."⁴⁸

Hız. Peygamber'in siyaset alanındaki dönüştürme faaliyetlerinin iki önemli örneği Bedir Savaşı ve Hudeybiye antlaşmasıdır.⁴⁹ Biz tabi ki bu tarihi hadiseleri tarihte gerçekleşen mühim vakıalar olmaları itibarıyla değil, Hız. Peygamber'in buralarda icra ettiği rolün onun nübüvvetine delil teşkil etmesi hasebiyle ele almaktayız. Bilindiği üzere Bedir savaşı Hız. Peygamber'in siyasî ve askerî dehasını ortaya koymuş hem de onun taktik ve stratejik hareket yeteneklerini açığa çıkarmıştır. Sonuçları itibarıyla bu savaşın kazanımları ise Müslümanlar açısından oldukça önemlidir. Nitekim bu savaş İslam toplumunun başta Medine ve civarı olmak üzere neredeyse Arap Yarımadası'nın bütününde itibar ve şöhrat kazanarak tanınmalarını sağlamıştır. Tabi ki bütün bunlar neticede Tanrı tarafından gönderilen ve desteklenen bir peygamber modelinin daha

⁴⁶ Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-Mâtürîdî es-Semerkandî, *Kitâbü't-Tevhîd*, ed. Muhammed Aruçi Bekir Topaloğlu (Ankara: İSAM Yayınları, 2005), 231.

⁴⁷ Ayrıntı için bk. Vejdi Bilgin, "Cahiliye'den İslâm'a: Değişim ve Süreklilik Bağlamında Sünnet", *Sünnetin Bireysel ve Toplumsal Değişimdeki Rolü Sempozyumu*, ed. Zekeriya Güler - Huriye Martı (Konya: İlahiyat Derneği Yayınları, 2008).

⁴⁸ John William Draper, *History of the Intellectual Development of Europe* (New York: Harper - Brothers Publishers, 1863), 244.

⁴⁹ Bedir ve Hudeybiye'nin dini ve siyasi alanlardaki mûcizevi yönleri ve genel olarak ilâhî dinlerde mûcize ve gayb kavramlarının ele alınışı hakkında ayrıntı için bk. Hikmet Zeyveli, *İlâhî Dinlerde Mucize ve Gayb Geleneği Yeniden Okumak* (İstanbul: Kuramer Yayınları, 2018).

fazla kabul görmesine altlık hazırlamış ve bunun doğal bir çıktısı olarak da İslâm Dininin daha geniş kitlelere ulaşmasını ve bu dinden haberdar olmayan insanlara tebliği edilmesini kolaylaştırmıştır.⁵⁰

Muhammed Hamîdullah'ın da (1908-2002) işaret ettiği üzere Hudeybiye antlaşmasıyla İslâm toplumunun hatta bölgesel güç ve düzenin elde ettiği müspet değişimleri gözlemlemek için antlaşma öncesinde Medine ve yakın coğrafyasının durumuna bakmak yeterlidir. Nitekim o dönemde Medine'nin kendi içinde siyasi ve askeri durum çok da iç açıcı olmadığı gibi çevreden yükselen tehditler de gündün güne artmaktaydı. Meselâ güneyde Mekkeli müşrikler her geçen gün tazyiklerini artırırken ve Medine'de tesis edilen düzen ve istikrarı sürekli bir şekilde ve artarak devam eden bir dozla tehdit ederken diğer cihetlerden de Gatafân, Fezâre kabileleri ve Yahudi grupları Medine ve Müslümanlar için açık bir tehlike oluşturmaktaydı. Böyle bir ortamda ve ilk bakışta Müslümanların aleyhine olduğu düşünülebilecek maddeleri barındırır bir şekilde imzalanan Hudeybiye Antlaşması sonuçları açısından değerlendirildiğinde yine Hz. Peygamber'in ileri görüşlülüğünün, aldığı kararlardaki isabet ve ferasetinin, Müslümanların ve İslâm Dininin âkıbeti bakımından ise büyük müjdelerin habercisi olmuştur. Hem antlaşmanın imzalandığı konjonktürde hem de uygulanması ve maddelerine uyulması aşamalarında yine Hz. Peygamber'in nübüvvetinin delillerini müşahade edebilmek mümkün olmuştur. Bu bağlamda Elçi, ashabının hoşuna gitmese de antlaşmaya sadık kalmış ve başkalarınca bulunmaz fırsat olarak kabul edilebilecek birtakım olaylar yaşanmasına rağmen o, ahde vefa göstererek sözünü sonuna kadar tutmuştur.⁵¹

İlk gençlik yıllarından itibaren hayatının bi'setten önceki evresinde ve nübüvvet vazifesini üstlenmesinin sonrasında Hz. Peygamber çevresinde ve toplumda hakkaniyeti, doğru sözlülüğü, bireysel ve toplumsal meselelere duyarlılığı, problem çözme kabiliyeti ve hakemlik rolüyle tanınmıştır.⁵² Dolayısıyla Peygamber'in bireysel, ailevî ve toplumsal alanlardaki davranışları,

⁵⁰ Ayrıntı için bk. Mustafa Fayda, "Bedir Gazvesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 5/327.

⁵¹ Hamîdullah burada anlatılanları birçok somut örnekle desteklemektedir. Ayrıntı ve örnekler için bk. Muhammed Hamîdullah, "Hudeybiye Antlaşması", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 18/297-299.

⁵² Bu konularda ayrıntı için bk. Mustafa Öztoprak, "Bireysel ve Toplumsal Meselelerde Hz. Peygamber'in Problem Çözme Yöntemleri", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 0/37 (01 Aralık 2015), 231-265. Şunu da unutmamak gerekir ki peygamberler zeki ve feraset sahibi şahıslar olmakla birlikte Kur'an'da onların yapmış oldukları bazı hatalardan da söz edilir. Tabi ki bunların bir kısmı da strateji hatası olarak değerlendirilebilir. Zira peygamberlerin içinde bulunduğu koşullarda stratejik davranma zorunlulukları da pekâlâ olabilmıştır. Yani konjonktürün gereklerini, içinde bulundukları vasatın şartlarını dikkate almış ve buna göre strateji geliştirmişlerdir. Burada tabi ki olumsuz durumlarla karşılaştıkları zaman takip etmeleri gereken metotlar açısından inananların alması gereken farklı mesajlar da bulunmaktadır. Meselâ, muhtemelen Peygamber'in ve ashabının ellerinde yeterli güç

insanlara muamelesi ve onlar üzerindeki ıslah edici ve dönüştürücü tavırları gibi siyasi, askeri ve stratejik meselelerdeki eylem ve söylemleri de onun nübüvvetinin hakikatine birer âyet, birer delil ve aklî/manevî mûcize olarak değerlendirilebilir.

4. Bireyin ve Toplumun Islah ve İmarında Peygamber'in Rolü

İnsan onurunun yerle bir olduğu, ayaklar altında çiğnendiği bir ortamda davete başlayan İslam'ın son peygamberi Hz. Muhammed'in lisanından şu ifadeler yükselmiştir: "Müslüman, Müslümanın kardeşidir. Ona hıyanet etmez, yalan söylemez ve yardımı terk etmez. Her Müslümanın, diğer Müslümana ırzı, malı ve kanı haramdır. Takvâ buradadır. Bir kimseye şer olarak Müslüman kardeşini hor ve hakir görmesi yeter."⁵³ Peygamber'in mezkûr ifadeleri Müslümanlar arasındaki ilişkinin ideal boyutunu ortaya koyarken zarurât-ı hamse diye isimlendirilen İslam'ın dokunulmaz kabul ettiği beş asılda da insan olma temelinde âdemoğlunun verili haklarına vurgu yapılmıştır. Buna göre başka bir sebebe ya da ayrıcalığa ihtiyaç duymaksızın, insanoğlunun diline, dinine, rengine, kökenine, ırkına, cinsiyetine, milletine, sosyal ve siyasal konumuna bakılmaksızın sadece ve sadece insan olduğu için kişinin bu haklara sahip olduğu ve bunlara riayet edilmesi gerektiği hemen baştan ilan edilmiştir. Nebi'nin diliyle kişinin bedeninin, canının ve kendi varlığının selamette kalacağı, dinin korunacağı, dini hayata dokunulamayacağı, nesillerin muhafaza edileceği, malın korunacağı ve mülkiyet hakkına saygı gösterileceği, aklın aziz kılındığı ve fikir hürriyetinin benimseneceği ilan edilmiş bir yönüyle çağlar üstü bir manifesto örneği sunulmuştur.⁵⁴ Dahası Peygamber veda hutbesinde yine bir manifesto niteliğindeki sözleriyle canları tehdit eden kan davasını, malları tehlikeye atan ribâ'yı kaldırdığını beyan etmiştir. Emanete riyeti ve kefaletle sadakati tavsiye etmiştir. Kadın haklarına burada da ayrı bir parantez açarak emanet hukukuna vurgu yapmış ve haklarının asla çiğnenmemesini istemiştir. Ayrıca hürriyetin asıl olduğuna da telmihte bulunarak arızî bir durum olarak ortaya çıkan kölelik müessesesine dikkat çekmiş ve hukuklarının bizzat hürlerin haklarından örneklerle korunmasını talep etmiştir.⁵⁵

bulunsaydı Hudeybiye şartlarında bir antlaşma imzalamak zorunda kalmayabilirlerdi. Dolayısıyla bu gibi durumlarda peygamberlerin ve toplumun içinde bulunduğu nedensel bağlamları da göz ardı etmemek ve Peygamber'in örneklik misyonunda bu türden farklı ve zorlu durumlarda inisiyatif alarak süreci yönetmesini de dikkate almak gerekir.

⁵³ Tirmizî, *Sunenu't-Tirmizî*, "Birr" 18.

⁵⁴ Daha önce de belirttiğimiz üzere bütün bu anılan hususlarda Peygamber'den sonraki dönemlerde istenmeyen ya da bahsi geçen manifestoya uymayan şeylerin yaşanmış olması ya da bunların ihlal edilmiş olması sisteme ya da onun tebliğcisi veya vazedicisi olarak Hz. Muhammed'e bir eksiklik getirmez.

⁵⁵ Abdulhamit Sinanoğlu, "İslâm Medeniyetinde Farklı Kültürlerin Birlikte Yaşamalarının İlk Tecrübesi", *Ekev Akademi Dergisi* 14/44 (Yaz 2010), 43.

Kur'ân'ın ümmî olarak nitelediği⁵⁶ Peygamber'in şahsiyeti, içinde yetiştirdiği psiko-sosyal çevre ve sosyo-ekonomik durum ilâve olarak toplumun edebî ve kültürel gelişmişlik düzeyi göz önünde bulundurulduğunda onun insana, topluma, dini, askerî ve siyasal düzene ilişkin teklif ve telkinlerinin ve bütün bu sayılan alanlardaki muvaffakiyetinin işaret ettiği odak noktası bize göre: “De ki: Ben sadece sizin gibi bir beşerim; bana tanrınızın tek tanrı olduğu vahyedilmiştir, doğruca O'na yönelin, O'ndan bağışlanma dileyin. Allah'a ortak koşanların vay haline!”⁵⁷ meâlindeki âyet ve türevleri, başka bir anlatımla Hz. Muhammed'in nebevî kimliği, elçilik görevidir. Aksi halde bu kadar kısa bir zamanda sadece insanî öğretilerle bir kimsenin böyle bir muvaffakiyete erişebilmesi mümkün değildir. Zaten tarih de bu türden bir başarı örneğine şahitlik etmemiştir.

Şimdi burada Peygamber'in muvaffakiyetinin boyutlarını onun hayatından bazı kesitlerle örneklendirmenin meselenin vuzuha kavuşması açısından önemli olduğu düşünülmektedir. Cahiliye döneminin karanlık dünyasına Hz. Peygamber: “Rabbinizden bağışlanmayı dileyin, sonra O'na tövbe edin. Muhakkak ki rabbimin merhameti ve sevgisi boldur”⁵⁸ mesajını ileterek insanları tevhidin ışığında sevgiye ve merhamete davet etti. “Merhamet etmeyene merhamet olunmaz.”⁵⁹ buyurarak katılmış kalplerde sevgi medeniyetini inşa etmeye girişti. İnsanların sevgisini kazanan, muhataplarına güven veren Hz. Peygamber'in kendisiyle ilk defa karşılaşanların dikkatini çeken şey ise onun temiz, mütebessim, sade, cömert, fedakâr, zarif ve özverili, sevdiklerine düşkün, düşmanlarının dahi kötülüğünü istemeyen tabiatı olmuştur.⁶⁰ Hz. Peygamber'in insanların bireysel olgunluğunun gelişmesini hedefleyen ve bahsi geçen türden davranış ve tavsiyeleri ister istemez muhatapları üzerinde köklü değişimlere neden olmuştur. Onun buradaki müessiriyeti ve başarısı yine tebliğ ettiği Kur'ân'ın hakikati sadece Müslümanlar ya da İslâm'a ve Peygamber'e dost kimseler tarafından değil, Peygamber'e ve İslâm'a savaş açanlarca da ıkrar edilmiştir. Bu bağlamda Hz. Peygamber'in en azılı düşmanlarından birisi olarak kabul edilen Velîd b. Muğîre'nin (ö. 1/622) şu sözleri oldukça manidardır: “Şüphesiz Kur'ân'da bir tatlılık ve çekicilik vardır. Onun kökü/gövdesi bereketlidir ve yukarısının/dallarının da meyvesi boldur. Bunu hiçbir insan söyleyemez.” Velîd b. Muğîre'nin mezkûr sözlerini aktararak ardından da: “Hakikat, düşmanların dahi doğruluğuna şahitlik ettiği şeydir.” anlamındaki ifadeyi ilâve eden

⁵⁶ el-A'râf 7/158.

⁵⁷ el-Fussilet 41/6.

⁵⁸ Hûd 11/90.

⁵⁹ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmi'u's-şâhih*, nşr. Muhammed Zühreir b. Nasr (Beyrut: Dâru Tavki'n-Necât, 1422/2001), "Edeb", 18.

⁶⁰ Ayrıntı için bk. Hızır Yağcı, “Hz. Peygamber'in İnsanları Etkileyen Davranış Modelleri”, *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/1 (Haziran 2017), 1-24.

Abdülvehhâb Hallâf'ın (1888-1956) anlatımı da hem Velîd b. Muğîre'nin psikolojisini ortaya koyması hem de bizim iddiamızın teyidi açısından kıymetlidir.⁶¹

Hiz. Peygamber'in nübüvvet hayatı sırasında Arap Yarımadası'nda toplumsal, siyasî ve iktisadî alanlarda gerçekleşen değişim ve dönüşümün temel dinamiği kuşkusuz İslâm Dini ve bu dinin esas ve prensipleridir. Toplumsal alanda ve toplum hayatında belirleyici yönü bulunan itikadî, hukukî, ahlâkî konularda, ibadet ve muamelât sahasında dönüştürücü etkinin başlıca aktörü ise Kur'ân'dır. Sayılan alanlarda normların tespitinde dayanan ana kaynak İslam dini ve onun kutsal kitabı Kur'ân olmakla beraber şüphesiz bu normları vazederek uygulamaya koyan ve bizzat kendi hayatında tatbik ederek örnekleyen de Hiz. Peygamber'dir. İşte toplumsal çöküntünün baş gösterdiği, insan haklarının ayaklar altına alındığı, ahlâksızlık ve adaletsizliğin zirve yaptığı, pagan kültürün her şeyin önüne geçtiği bir dönemde Hiz. Muhammed toplumsal barış ve huzuru tesis ederek insanlığın ulvi seciyeler ile donanmasını sağlamıştır. Dolayısıyla bireysel alanda olduğu gibi toplumsal arenada da Hiz. Muhammed büyük ve müspet bir değişim ve dönüşümün başarılı mimarı olarak karşımıza çıkmaktadır. Kaldı ki yukarıda da işaret ettiğimiz üzere toplumsal ve kamusal alandaki değişim ve dönüşümün boyutları da o kadar muazzamdır ki bu durum İslâm'a hasım olanlara da bu derecede muhteşem bir dönüşüm ve değişimi gerçekleştirmeyi başaran kişi ancak peygamber olabilir türünden cümleler kurdurmuştur.

Sonuç

Kelâm literatüründe hissî mucizenin dışında da farklı mûcize türleri ve bilhassa Kur'ân'ın mucizeliği konusunda birçok eser kaleme alınmıştır. Bu bağlamda Hiz. Peygamber'in temel mûcizesi olarak kabul edilen Kur'ân dışında nübüvvetini ispat sadedinde onun şahsi özellikleri, faaliyetleri, siyasî ve askeri başarıları gibi değişik hususlar değerlendirilmiştir. Dolayısıyla gerek kalam eserlerinde gerekse delâil türü eserlerde bu yaklaşım da görülebilir. Meselâ burada Ebü'l-Hasen Alî b. Sehl Rabben et-Taberî'nin (ö. 247/861'den sonra) müslüman olduktan sonra İslâm'ın hak din, Kur'an'ın Allah kelâmı ve Hiz. Muhammed'in son peygamber olduğunu, Tevrat ve İnciller'de Hiz. Peygamber'in gönderileceğine dair yalnız işaret değil sarâhatin bulunduğunu ispat etmek maksadıyla kaleme aldığı *ed-Dîn ve'd-devle* isimli eserini zikretmemiz yerinde olacaktır. Meseleye konumuz açısından bakıldığında öncelikle şunu ifade etmemiz gerekir ki bir sistem, program ya da ekolün teorik ve fikrî yapısı, vadettiği çıktılar, işaret ettiği hedefler elbette önemlidir. Fakat yaşadığımız çağda daha fazla hissedilmekle beraber muhtemelen insanlığın tüm devirlerinde telkin ve tavsiye edilen herhangi bir sistemin teorik alt yapı ve planından ziyade orta-uzun vadede yani neticede yetiştireceği insan profilindeki ve ahlâkî, fikrî, sosyal ve siyasal alanlardaki değişim ve dönüşümlere, başka bir anlatımla bu sahalardaki başarı ya da

⁶¹ Abdülvehhâb Hallâf, 'İlmü uşûli'l-fıkh, nşr. Muhammed Ebü'l-Hayr es-Seyyid (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle Nâşirûn, 1433/2016), 28.

başarısızlıklara bakılmaktadır. Hz. Peygamber'e ve onun tebliğ ettiği dine bu açıdan bakıldığında bizce asıl odaklanılması gereken nokta İslâm Dininin ve Peygamber'in bireysel, toplumsal, dinî ve siyasî alanlarda meydana getirdiği büyük değişim ve dönüşümlerdir. Nübüvvetin ispatı bağlamında da buradan elde edilecek verilerin müspet anlamda büyük bir önemi hâiz olduğu düşünülmektedir. Geleneğimizde ve günümüzde farklı ilim, fikir adamları ya da düşünce gruplarınca bu alan ihmal edilerek çoğunlukla hissî mûcizelerin ispatı ve nübüvvetin hakikatine delâleti meselesine yoğunlaşmıştır. Hatta bu hususta kaleme alınan eserler meseleyi, Kur'ân'ın peygamberler hakkında onların peygamber olmaları itibariyle herhangi bir ayırım yapmamasına/yapılmamasını istemesine rağmen neredeyse gönderilen elçilerin gösterdikleri aktarılan mûcizelerinin yarışdırılması boyutuna kadar taşımıştır. Tabi ki öyle bir vasatta Peygamber'in en büyük iki mûcizesi sayılan Kur'ân ve Elçi'nin insanı/insanlığı dönüştürme kabiliyeti arka plana itilmiş ve gereken değeri görmemiştir. Kaldı ki geleneğimizde pek çok kaynak Hz. Peygamber'in mûcizelerini hissî ve aklî/manevî şeklinde ikiye ayırmış ve Kur'ân'ı ve onun mübelliği ve temsilcisi olarak Hz. Muhammed'in nebevî şahsiyetini ikinci grupta değerlendirmiştir. Makalede Peygamber'in gerçekleştirdiği değişim, dönüşüm, inşa, imar ve ıslah faaliyetinin ve bunlara temel teşkil eden nebevî şahsiyetinin mûcizevî yönlerine işaret edilmekte ve bu hususlar gerekçeleriyle birlikte örneklendirilerek anlatılmaktadır.

Kaynakça

- Abduh, Muhammed. *Risâletü't-Tevhîd*. nşr. Muhammed Umâre. Beyrut/Kâhire: Dâru's-Şurûk, 1. Basım, 1414.
- Alganer, Yalçın - Yılmaz, Çağlar. "Avrupa'da Birlik ve Bütünleşme Hareketleri". *Journal of Life Economics* 3/1 (01 Ocak 2016), 93-114. <https://doi.org/10.15637/jlecon.113>
- Alıcı, Mustafa. *Evrınci Politeizm Devrimci Monoteizm*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2013.
- Bebek, Adil. "Kelam Literatürü Işığında Mûcize". *M. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18 (2000), 121-148.
- Bilgin, Vejdî. "Cahiliye'den İslâm'a: Değişim ve Süreklilik Bağlamında Sünnet". *Sünnetin Bireysel ve Toplumsal Değişimdeki Rolü Sempozyumu*. ed. Zekeriya Güler - Huriye Martı. Konya: İlahiyat Derneği Yayınları, 1. baskı., 2008.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *el-Câmi'u's-şâhih*. nşr. Muhammed Zühreir b. Nasr. 8 Cilt. b.y.: Dâru Tavki'n-Necât, 2. Basım, 1422/2001.
- Câhız, Ebû Osmân Amr b. Bahr b. Mahbûb. *Hucecû'n-nübüvve (Resâilü'l-Câhız İçinde)*. nşr. Abdusselam Hârûn. 4 Cilt. Kâhire: Mektebetü'l-hâncî, 1384/1964.
- Çınar, Mahmut. *İnsan ve Peygamber Olarak Hz. Muhammed*. İstanbul: Beyan Y., 2018.
- Demir, Hilmi. *Delil ve İstidlâlin Mantıkî Yapısı İlk Dönem Sünnî Kelâm Örneği*. İstanbul: İSAM Yayınları, 2012.
- Draper, John William. *History of the Intellectual Development of Europe*. New York: Harper - Brothers Publishers, 1863.
- Ebü'l-Muîn en-Nesefî, Ebü'l-Muîn Meymûn b. Muhammed b. Muhammed b. Mu'temid en-Nesefî. *Tebşiratü'l-edille*. nşr. Hüseyin Atay Şaban - Ali Düzgün. 2 Cilt. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993.
- Fârûkî, İsmâil Râcî. *Tevhid*. çev. Dilaver Yardım - Latif Boyacı. İstanbul: İnsan Yayınları, 4. Basım, 2006.
- Fayda, Mustafa. "Bedir Gazvesi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 5/325-327. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Fîrûzâbâdî, Ebû't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed. *Tenvîru'l-mikbâs*. nşr. Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1412.
- Gazzâlî, Hüccetü'l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed et-Tûsî. *el-İktisâd fi'l-İ'tikâd (İtikadda Orta Yol)*. çev. Osman Demir. İstanbul: Klasik Yayınları, 2020.
- Hallâf, Abdülvehhâb. *İlmü uşûli'l-fıkıh*. nşr. Muhammed Ebü'l-Hayr es-Seyyid. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle Nâşirûn, 1433.
- Hamîdullah, Muhammed. "Hudeybiye Antlaşması". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 18/297-299. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.

- Îcî, Ebü'l-Fazl Adudüddîn Abdurrahmân b. Ahmed b. Abdilgaffâr. *Kitâbu'l-Mevâkıf*. nşr. 'Abdurrahmân 'Amîre. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Cîl, 1997.
- Kādî Abdülcebbâr, Ebü'l-Hasen Kādî'l-kudât Abdülcebbâr b. Ahmed b. Abdilcebbâr el-Hemedân. *Teşbîtü delâ'ili'n-nübüvve*. nşr. Abdülkerim Osman. Beyrut: Dâru'l-Arabiyye, 1386.
- Kādî Abdülcebbâr, Ebü'l-Hasen Kādî'l-kudât Abdülcebbâr b. Ahmed b. Abdilcebbâr el-Hemedânî. *el-Muğnî fî ebvâbi't-tevhîd ve'l-'adl (İ'câzü'l-Kur'an)*. nşr. Emin Hûlî. 20 Cilt. Kâhire: eş-Şeriketü'l-Arabiyye li't-tibâave'n-neşr, 1960.
- Koloğlu, Orhan Şener. *Cübbâiler'in Kelâm Sistemi*. İstanbul: İSAM Yayınları, 2011.
- Kur'an-ı Kerîm Meâli*. çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 3. Basım, 2009.
- Mâlik b. Enes, Ebû 'Abdullâh Mâlik b. Enes b. Mâlik el-Medenî. *el-Muvaţta'* (Rivâyetü Ebî Muş'ab). nşr. Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf - Maḥmûd Ḥalîl. 2 Cilt. Beyrut: Mu'essesetu'r-Risâle, 1412.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Maḥmûd es-Semerkindî. *Kitâbü't-Tevhîd*. nşr. Muhammed Aruçi Bekir Topaloğlu. Ankara: İSAM Yayınları, 2005.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Maḥmûd es-Semerkindî. *Te'vîlâtü'l-Kur'an*. nşr. Komisyon, İlmî Kontrol: Bekir Topaloğlu. 18 Cilt. İstanbul: Mizan Yayınevi, 2005.
- Müslim, Ebû'l-Hasen Muslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Nîsâbü'rî. *Şaḥîhu Müslim*. nşr. Muḥammed Fuâd 'Abdulbâkî. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, 1374/1955.
- Nu'mân b. Sâbit b. Zûtâ b. Mâh Ebû Hanîfe. *el-'Âlim ve'l-müte'allim (İmâm-ı A'zam'ın Beş Eseri İçinde)*. nşr. Mustafa Öz. İstanbul: İFAV Yayınları, 7. Basım, 2011.
- Öztoprak, Mustafa. "Bireysel ve Toplumsal Meselelerde Hz. Peygamber'in Problem Çözme Yöntemleri". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 0/37 (01 Aralık 2015), 231. <https://doi.org/10.17120/omuifd.78499>
- Purtill, Richard L. "Mûcizeler: Gerçekleşmişlerse Ne İfade Ederler?" çev. Halil İbrahim Bulut. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10 (2004), 51-67.
- Sinanoğlu, Abdulhamit. "İslâm Medeniyetinde Farklı Kültürlerin Birlikte Yaşamalarının İlk Tecrübesi". *Ekev Akademi Dergisi* 14/44 (Yaz 2010), 37-47.
- Şehristânî, Ebû'l-Feth Tâciüddîn (Lisânüddîn) Muhammed b. Abdilkerîm b. Ahmed. *el-Milel ve'n-nihâl*. nşr. Muhammed Seyyid Kîlânî. Kâhire: Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1961.
- Taberî, Ebü'l-Hasen Alî b. Sehl Rabben. *ed-Din ve'd-devle* nşr. Adil Nüveyhiz. Beyrut: yy., 1973.
- Tirmizî, Ebû İ'sâ Muḥammed b. İ'sâ et-. *Sunenu't-Tirmizî*. nşr. Aḥmed Muḥammed Şâkir - Fu'âd 'Abdulbâkî. 5 Cilt. Mısır: Şirketu Muştafâ'l-Bâbî'l-Halebî, 1395/1975.
- Yağcı, Hızır. "Hz. Peygamber'in İnsanları Etkileyen Davranış Modelleri". *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/1 (Haziran 2017), 24.

Yılmaz, Hüseyin. "Medine Sözleşmesi Bağlamında Birlikte Yaşama Kültürü". *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 25/1 (15 Haziran 2021), 239-258. <https://doi.org/10.18505/cuid.867558>

Zeyveli, Hikmet. *İlâhî Dinlerde Mucize ve Gayb Geleneği Yeniden Okumak*. İstanbul: KURAMER Yayınları, 2018.